

Stephan Zweig: Tegnapí világ

(Szerb Matica. Ujvidék, 1952.)

Könyvekben nincs hiány. Mintha könyvkiadásunk pótolni szeretné az elmulasztottakat, egymásután jelenteti meg a nyugati irodalmak alkotásait, jót, rosszat vegyesen. Még a Matica is, amely különben híres volt mozdulatlanágáról, érdekesnél-érdekesebb könyvekkel lepi meg az írás és a tudás barátait. Zweig könyve, amely most jelent meg a Szerb Matica kiadásában, kétségtelenül ennek a nyugati könyvkonjunkturának köszönheti szerb fordítását, maga a mű pedig annak az emlék- és emlékezés irodalomnak a terméke, amely minden nagy társadalmi megrázkódás után ellepi a könyvpiacot és hivatottak és beavatottak, laikusok, államfők, generálisok és írók egymással versenyezve adták ki könyveiket és a szemtanú tetszelgős, de mindig nagyon kétesértékű szerepében igyekeztek maguknak hírt és dicsőséget szerezni. Zweiget ez az utóbbi nem igazgathatta hiszen eddigi életműve már bebizonyította helyét a halhatatlanok között, bár nem az első sorokban. Inkább bestseller író, mint igazán mély, értve a tömegizlés és a tömegszükséglet törvényeit, amolyan nagyobbtípusú Zilahy Lajossá fejlődött; ez a műve pedig, amely számomra a legújabb ettől az írótól. újabb háború utáni műveit nem ismerem, teljes fegyverzetében mutatja Zweig írói természetét. A stílus eleganciájával, a mondanivaló precizitásával elsősorú szerepet játszott az első világháború előtti és közvetlen utáni

társadalom polgári írói között. Absztrakt humanizmusa, jóindulata kedvenc csemegéje volt a társadalmi békére és nyugodt egzisztenciára vágyakozó polgárságnak. Az ő műveit érezték legjelzesebben Európának, és ő magát is európainak vallotta. Természetesen Európa nem geográfiai fogalmat takar az ő szótárában, szellemi kategóriát jelent; nagyvonalúságot, precizséget, előkelőséget, nyugodtságot és a tradíciók tiszteletét. És főleg nem mélységet. Különben is ma már nehezen lehet európai szellemről beszélnünk. Az a kultúra, amelynek talaja a Közelkelet, a görögség társadalmában megtisztulva itt kibontakozott, évszázadokig valóban európai szellemet jelentett. Ami rajta kívül volt akárcsak a herodotosi időkben barbár és primitív, más gondolkodási rendszer, más szépségideál, más irodalom és más művészet. Európa jelentette a feudalizmustól egészen a XIX. századig a műveltség legmagasabb fokát, amelyet imperatív, az egész világon elismertek, mint kötelező mértéket, utánzásra egyedül alkalmasat és elérhetlent. A kalózhajók és a felfedezők azonban nemcsak bejárták ezt az Európán kívüli világot, hanem be is népesítették. Ma már a két Amerika, Ausztrália és szinte egész Ázsia (kivéve Kínát és Japánt, amelyek némileg megőrizték eredeti kultúrsajátosságait) éppen olyan alkotó része ennek a kultúrának, mint maga Európa. Valamikor Európa világkultúrát jelentett, ma már nem. Elveszett a nagy egészben. Ma ismét lejátszódtott világméretben a görög példa. A hellelénizmus már nem csak görög kultúra. Amit Nagy Sándor

csinált a maroknyi görög nép tudásával, az történt most is. Jellemző felfogására, hogy még ma sem fogta föl ennek a kultúrának az egyetemes szellemét, bár nem lehet ausztrális távlatokról beszélni, mint azt néhány jugoszláv kritikus is (Marko Risztics például) teszi. Az európai polgár megszokta, hogy a XIX. század szemével nézze még mindig a világot. Extra Europae non est vita. Egy európai visszaemlékezései — egy európai szellem száműzetése, akarja mondani. Zweig szemlélete is éppen ilyen multszázadbeli. A hősök kultusza az övé e könyv legszebb lapjait jelentik az európai szellemekkel való találkozások. Jellemzően, Angliát már száműzetésnek érzi, nem Európának hiszi. Bármennyire haladónak tűnik is, semmiesetre sem tagadható hogy sok pozitív kvalitással rendelkezik, mégis egész szemlélete jellemzően polgári és jellemzően maradi. Beteges elzárkozás minden politikai gesztustól és állásfoglalástól, passzív, szemlélődő humanizmus jellemzi gondolkodását. A történelemben nem látja meg az igazi okokat és sokszor az volt az érzésem, hogy a hitlerizmust azért gyűlöli, mert üldözte a zsidóságot és őt magát is a száműzetésbe kergette, megbontva a salzburgi otthon békés kényelmét és munkás napjait. Nyílt szimpátiája Mussolini iránt éppen úgy politikai rövidlátását bizonyítja mint a „régis íő“ Ausztria utáni sovárgása Pacifizmusa kényelmi szempontok eredménye. A háború nála nem mély társadalmi ellentétek következménye, hanem jellemzően kispolgári felfogás, a nyugodt kor utáni energiatúltengés szüleménye. Sok az emberekben az erő, a pihenés és polgári kényelemben gyűjtött fölösleges erőket le kell csapolni.

Bennünket magyarokat, és minden balkáni népet külön érdekel az Osztrák-magyar Monarchiához való viszony. A magyar kultúra és

történelem már egy meghatározott szemléletet jelent Ausztriával szemben. A bécsi Zweig belülről, osztrák szemmel nézi a kérdést. Nála Ausztria nem a népek börtöne volt, hanem szintézis. A boldogság, a kényelem, a megelégedés kora volt az a régi jó békevilág, istentől való vétek volt feldarabolni és Ausztria békés és megelégedett alattvalóit külön országhatárok közé szorítani. Ausztriával kapcsolatban egyetlen egy pontos meghatározása van, azt ide írom, mert nagyon találonak és szellemesnek érzem: „Első ízben, ha jól emlékszem, történt meg a történelemben az a paradoxális eset, hogy egy népet önnállóságra kényszerítettek, amelyet az görcsösen visszautasít“ (276. oldal). Milyen kedvvel festi a szép bécsi idöket! A könyv legszebb lapjai ezek. Ahogy elhagyja gyermekkorának talaját rögtön morálizálásba, meditációba kezd ahelyett, hogy ábrázolna, közhelyeket ismétél és általános dolgokról cseveg. El kell azonban ismernünk, hogy élvezetes előadásban tálalja fel ezeket is. A mondanivaló mind kevesebb lesz. Ami pótolja csalódottságunkat, az pár írói arcél, találkozások leírása. Mintha kérkedni szeretne: lám milyen nagy vagyok! Milyen nagy emberek fogadtak barmatjukká!

De a négyszázhuszonhat oldal betürenegetegében sem vonta le életéből a tanulságokat, és éppen ez a legtragikusabb. Csak üldözött zsidónak érzi magát és ez a legfontosabb a könyvben. Ebből a szempontból ítél. Mennyire örül például, hogy Hitler arra kényszerült Richard Strauss operája miatt, melynek Zweig volt a szöveggönyvírója, hogy megengedje egy zsidónak a propagálását a zsidóüldözések kellős közepén. Európa szívében élt, tehát minden szellemi és politikai mozgalom és hatás gyűjtőpontjában, és mégis milyen keveset látott!

Lehet, hogy szívesen olvassák könyvét, Zweig neve különben is fémjelzés már, én azonban csaldótam benne. A humanizmus legnagyobbjának életírója nem tudott maga is humanistává válni. A humanizmus más társadalmi osztály birtoka ma. Nekünk ez az európai nem mondott sokat. Életérzésben sem. A Kon-Tiki expedícóban jobban éreztük az európaiságot, mint egy európainak és humanistának vallott író emlékirataiban.

Ha ez az igazi humanizmus, akkor az európai kultúra válsága kétségtelen.

B o r i Imre

B. Sztankovics:

Guzsbakötött élet

(Testv.-Egység, Újvidék, 1952.)

Boriszáv Sztankovicsnak, ennek a nagy, álmodó és szomorú szerb író-poétának művét még diákkoromban olvastam. Szinte buszke vagyok rá, hiszen az első szerb regény volt, amit önállóan olvashattam. Ize, hangulata még akkor, egy számomra hirtelen érthetőté váló nyelvvel együtt belém szívódott, elannyira, hogy évek múltán is, magam elé tudom varázsolni és fel tudom idézni a könyv sajátosan egyéni levegőjét és halk, lemondó rezignációját, mely olyan nagyon a Sztankovicsé. Azóta évek múltak el, a fiatalok olvasmányaira újabbak következtek, az emlékezés titkos rejtekeiben azonban megmaradt ez a regény szépnek, meghatónak és művészesnek. Azóta őrzöm és melengetem ezt a nagy érzést, és most, hogy magyarul is megjelent ez a remekmű, alkalom kínálkozik, hogy elmondjam a vele kapcsolatos emlékeimet.

Bennem Bora Sztankovicsból nem a régi Belgrád kiskocsmáinak hangulata maradt meg, ahova az irodalmat dögkeselyűkként kísérő adoma-

had szerint, olyan szívesen eljárógatott, hanem a bánata. Mondják, hogy Sztankovics örök éretében bohém volt, és ha róla emlékeznek, a szerb bohémvilág matadorához, Csika Ilija Sztanojevicshez szokták hasonlítani. Szeretik velük kapcsolatban felidézni a belgrádi kiskocsmákat, a provinciális főváros eldugott bohémtanyáit, amelyekben egy-egy Kostana idézte a mutat, ahová ez a bánatokkal és emlékekkel teli ember feledést keresve behúzódtott. Mert Sztankovics vágya a feledés volt, a menekülés — borba és alkotásba. Ebből az utóbbiból fenmaradt még néhány nagyon szép emlék nagy regényén a Tisztátalan véren kívül. (Magyarul Guzsbakötött élet a neve). Ide tartozik a Kostana és egy nagyon meleg elbeszéléskötete a vraneyi életéről, a vraneyi tájról és a vraneyi emberekről. Tegyük hozzá rögtön: a régi Vranye régi embereiről. A maga tiszta szívével a Mitó véréalkata volt. A valóságba bele nem nyugvó Mitóé, aki a lelki üdvösségét is eladná egy soha vissza nem térő multért. Es éppen ez az érzés nőtt regénnyé benne. A fájdalmas emlékezés szülte és a vérrel vallott mult teremtette meg ezt a nagy költőiséggel megalkotott regényt, amelyet az egyetlen komoly, a legmagasabb mértékkel is mérhető szerb regénynek tart az irodalmi kritika.

Csendes szavú ez a regény, halk és bocsátnatkérő. Méla emiélékezések vannak benne az elmúlt szép időkről, a lusta keletiségben élő szerbség életéről idilli képek egy patriarhális, a történelmi fejlődésből kimaradt, török balzsamba itatott szerb világnak a hétköznapjairól. Talán semmi sem fájt annyira Sztankovicsnak, mint ennek a világnak lassú és biztos kimúlása. Ami megszülte és fenntartotta, már elmúlt. A török átadta helyét a friss és vállalkozó szellemű szerb burzsoáziának, amelyik — méltóan